

Rosner, Anna

Profesor Stanisław Russocki (1930-2002)

Rocznik Mazowiecki 15, 161-164

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SYLWETKI

Anna Rosner

Profesor Stanisław Russocki (1930–2002)

W lipcu 2003 r. minął rok od śmierci Stanisława Russockiego, historyka ustroju i prawa, badacza dziejów średniowiecznego Mazowsza.

Urodził się w 1930 r. we Lwowie, ale wojenne losy rzuciły Go na tereny centralnej Polski. Szkołę podstawową i gimnazjum ukończył w Grójcu, maturę zdał już w Warszawie (1949 r.), w liceum im. J. Słowackiego. Od razu też podjął studia w Uniwersytecie Warszawskim na Wydziale Prawa. Od drugiego roku studiów związany był – jako zastępca asystenta – z powstałym właśnie (1950 r.) Instytutem Historii Prawa. Tam też już po obronie pracy magisterskiej (1953 r.) został asystentem. Z Wydziałem Prawa i Instytutem Historii Prawa związany był przez całe swoje zawodowe życie, tu uzyskiwał kolejne stopnie naukowe – w 1960 r. obronił pracę doktorską, w 13 lat później habilitował się, aby w 1983 r. uzyskać tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1993 r. – profesora zwyczajnego. Związany z Instytutem był też Profesorem licznymi funkcjami: wicedyrektora Instytutu, kierownika Zakładu Historii Państwa i Prawa Polski, przewodniczącego Rady Naukowej. Działal też i pracował w Komitecie Nauk Historycznych PAN, przewodniczył Komisji Historii Parlamentaryzmu, był zastępcą redaktora naczelnego „Acta Poloniae Historica”. W kwietniu 1998 r. w sali Senatu Uniwersytetu Warszawskiego odbyła się uroczystość z okazji 45-lecia pracy naukowej Stanisława Russockiego. Zgromadzeni przyjaciele, współpracownicy i koledzy Profesora uczcili ten dzień spotkaniem i okolicznościowymi wystąpieniami, przedstawiającymi Jego drogę naukową. Ale nawet najbliższych współpracowników zaskoczyła zestawiona z tej okazji pełna bibliografia prac Jubilata, która liczy 749 pozycji¹.

Historia była nie tylko zawodem, ale i pasją Stanisława Russockiego. Zawsze, w każdej sytuacji gotowy był do rozmowy, dyskusji, szukania nowych po-

¹ Bibliografia publikacji Profesora Stanisława Russockiego, oprac. W. Sudnik, w: *Stanisław Russocki – badacz dziejów ustroju i prawa*, Biblioteka Studia Juridica, Warszawa 1999.

mysłów metodologicznych. Oddawał się takim dysputom – a sprzyjała im akademicka aura – z ogromną radością i energią bez względu na to, czy interlokutorem był student, młody asystent czy profesor. Już jako student został tak właśnie zauważony na seminarium przez swego późniejszego Mistrza – prof. Juliusza Bardacha. A że uczył się równolegle na seminarium wybitnych historyków prawa, Jakuba Sawickiego i Karola Koranyiego, Jego wiedza, umiejętności interpretacji źródeł i formułowania własnych sądów szybko się pogłębiały.

Zainteresowana naukowe Stanisława Russockiego koncentrowały się wokół kilku obszarów badawczych. Pierwszym z nich były niewątpliwie badania nad wczesnym parlamentaryzmem, jego genezą i przeobrażeniami w średniowiecznej Europie. Historia parlamentaryzmu była w badaniach i pracach Russockiego obecna przez cały czas jego drogi naukowej. Rozpoczął swe poszukiwania jeszcze w czasach studenckich, by podsumowywać je w 1995 r., w artykule *Narodziny polskiego parlamentaryzmu w perspektywie porównawczej*². W pracach nad wczesnośredniowiecznymi formami protoparlamentaryzmu³, bazujących przede wszystkim na przykładach państw Europy Środkowowschodniej, zwracał uwagę na powiązania i wzajemne relacje między narodem politycznym, rodzącą się reprezentacją stanową i strukturami państwowymi. Studia nad mechanizmami rozwiniętych form parlamentaryzmu były naturalną konsekwencją wcześniejszych badań⁴. Problematyka zgromadzeń stanowych pojawiała się nie tylko w rozważaniach ogólnych. Zainteresowania te znalazły swe odbicie w studiach nad historią regionalną, a tu szczególne miejsce zajmowało Mazowsze. Łączył w nich syntetyczne uwagi ogólne z uważną refleksją nad historią tej dzielnicy⁵. Tu przypomnieć należy, iż właśnie prof. Stanisław Russocki stał się – po Kazimierzu Tymienieckim⁶ – wybitnym znawcą dziejów Mazowsza. Pierwszym sygnałem tych zainteresowań i podjętych poszukiwań archiwalnych, związanych z tym regionem, była publikacja z roku 1955⁷. I od tej pory niemal co rok – do końca swej naukowej aktywności – pisał Profesor rozprawy, artykuły, hasła encyklopedyczne, recenzje tematycznie związane z Mazowszem. W sumie ukazało się ich ponad 40.

Także bliska Mu problematyka uwarunkowań ewolucji państwa i prawa przez procesy i przemiany struktur społecznych nie obyła się bez badań i analiz przykładów z tego regionu⁸. Stanisław Russocki jako historyk prawa dużą wagę

² Artykuł zamieszczony w tomie *Spółczesność obywatelskie i jego reprezentacja (1493–1993)*, red. J. Bardach, W. Sudnik, Warszawa 1995, s. 32–47.

³ S. Russocki, *Początki zgromadzeń stanowych w Europie Środkowej*, PH LXVI, 1975 nr 1, s. 171–186

⁴ O badaniach S. Russockiego nad historią parlamentaryzmu zob. J. Bardach, *Stanisław Russocki o genezie parlamentaryzmu*, w: Stanisław Russocki – badacz..., op. cit. s. 11–22.

⁵ *Parlamentaryzm udzielnego Mazowsza*, „Przegląd Historyczny” t. LX (1969) nr 2, s. 360–402.

⁶ Uczonemu temu poświęcił S. Russocki artykuł pt. *Kazimierz Tymieniecki, twórca nowoczesnej historiografii Mazowsza (1887–1968)*, „Rocznik Mazowiecki” 1970, t. III, s. 335–340.

⁷ *Nieznamy mandat ks. Janusza Mazowieckiego w sprawie powstania chłopskiego w Prusach Książęcych w 1525 r.* „Przegląd Historyczny”, t. XLVI, nr 4, s. 608–609.

⁸ *Uwagi o społeczno-prawnym różnicowaniu rycerstwa i szlachty mazowieckiej*, „Kwartalnik Historyczny”, t. LXVII (1960) nr 1, s. 11–22; *Mazowieckie rody gniazdowe. Kilka uwag w sprawie ich genezy i charakteru*, „Przegląd Historyczny” t. LII (1961) nr 1, s. 1–9; *Elementy wspólnoty w osadach drobnoszlacheckich Mazowsza*

przykładał do tworzenia i powstawania prawa. I tu także sięgał do mazowieckich egzemplifikacji⁹, ostatecznie podsumowując swe rozważania w artykule syntetycznym o ustroju i prawie Mazowsza¹⁰. Wreszcie zainteresowania zagadnieniami istoty państwowości i średniowieczną koncepcją państwa zaowocowały rozważaniami o państwowości Mazowsza¹¹. Wśród szczegółowych studiów nad regionem warto zwrócić też uwagę na obecną w pracach Russockiego problematykę miejską. Prace (także redakcyjne) poświęcone były poszczególnym miastom (Sochaczew¹², Ostrów Mazowiecka¹³) oraz procesom lokacyjnym na Mazowszu¹⁴.

Spośród zainteresowań Profesora wymieńmy jeszcze jedno: problematykę kultury politycznej i prawnej. Te zagadnienia, bliskie Mu jako prawnikowi, starał się uporządkować metodologicznie. Na podstawie własnych studiów zdefiniował najpierw kulturę polityczną, wyraźnie podkreślając prawo jako jej niezbywalną część¹⁵. W wyniku dalszych badań dał własną, niezwykle klarowną definicję kultury prawnej. To niełatwe do zdefiniowania, wieloznaczne pojęcie z dziedziny prawoznawstwa wydaje się być kluczowe dla studiów nad państwem, prawem i dla historii struktur społecznych – tematów zawsze bliskim Russockiemu wychowanemu w duchu francuskiej szkoły Annales. Sądzić można, że właśnie dlatego zainteresowanie historią prawa stało się dla Profesora kluczem do rozumienia historii społecznej, i odwrotnie – dzieje społeczeństw inspirowały Go do refleksji nad historią prawa. Tak właśnie ujął to w definicji kultury prawnej, rozumiejąc ją jako „zespół splecionych ze sobą postaw i zachowań – tak indywidualnych, jak i zbiorowych – a także ich rezultatów wobec prawa, czyli powinności, reguł, norm narzucanych, wyposażonych w stosowną sankcję i systematycznie egzekwowanych przez właściwy danej społeczności autorytet, a wynikających z podzielanego przez tę zbiorowość systemu wartości; rzeczony zespół postaw, zachowań i ich rezultatów, podzielany, przyswajany, a także przekazywany innym pod postacią wzorów, służy zarazem w sposób obiektywny i symboliczny do przekształcania zbiorowości ludzkich w odrębną, świadomą tego stanu rzeczy społeczność”¹⁶. I w tym wypadku swoje przemyślenia teoretyczne o kulturze prawnej weryfikował i egzemplifikował instytucja-

(XV–XIX w.), „Zeszyty Naukowe” Filii UW w Białymstoku, z. 29, Humanistyka, t. IV: Prace Historyczne, Białystok 1977, s. 178–199.

⁹ Z badań nad statutami księży mazowieckich z XIV i XV w., CPH, t. VIII (1956) z. 2, s. 227–252; Z zagadnień spornych „wolności kmieci” na Mazowszu od XIII do XVI w., „Przegląd Historyczny”, t. XLIX (1958) nr 2, s. 261–277.

¹⁰ *Ustrój polityczny i prawo*, w: *Dzieje Mazowsza do 1526 r.*, red. A. Gieysztor, H. Samsonowicz, Warszawa 1994, s. 194–326.

¹¹ *Państwowość księżęcego Mazowsza XIII–XVI*, w: *Polska w okresie rozdrobnienia feudalnego*, red. H. Łowmiański, Wrocław 1973, s. 71–97.

¹² *Dzieje Sochaczewa i Ziemi Sochaczewskiej. Studia i materiały*, red. S. Russocki, Warszawa 1970.

¹³ *Ostrów Mazowiecka – z dziejów miasta i powiatu*, red. S. Russocki, Warszawa 1975.

¹⁴ *Etapy lokacji miejskich na Mazowszu w XIV i XV w.*, „Przegląd Historyczny”, t. LV (1964) nr 2, s. 189–195.

¹⁵ S. Russocki, *Historia porównawcza a kultura. Elementy wspólnoty ustrojowo-prawnej Europy Środkowej XV–XVI w.*, „Przegląd Humanistyczny” 1985 nr 11/12, s. 22.

¹⁶ S. Russocki, *Wokół pojęcia kultury prawnej*, „Przegląd Humanistyczny” 1986 nr 11/12, s. 16.

mi prawnymi i ich społecznym odbiorem na Mazowszu¹⁷. Mazowsze uważał bowiem za region specyficzny „który, wiodąc przez z górą dwieście lat niezależny byt polityczny w stosunku do Korony (1320- 1526), zachował w swym ustroju wiele elementów charakterystycznych dla okresu rozdrobnienia feudalnego”. Ta właśnie sytuacja powodowała, że Russocki w tak wielu wymienionych tu studiach dociekał „czy i w jakim stopniu owa odrębność polityczno-ustrojowa znalazła swe odbicie w stosunkach i normach prawnych”¹⁸.

Mazowieckie zainteresowania Stanisława Russockiego miały więc charakter niejako podwójny. Z jednej strony były to rzetelne, źródłoznawcze studia nad historią tego regionu. Dogłębna wiedza i szerokie zainteresowania ujawniały się tak w rozprawach naukowych, jak licznych szkicach popularno-naukowych i recenzjach. We wszystkich periodykach związanych z historią Mazowsza znaleźć można Jego teksty. Powstanie „Rocznika Mazowieckiego” przyjął Russocki z radością, pisząc notę *Mazowiecki start*¹⁹. Potem wielokrotnie z „Rocznikiem” współpracował, zamieszczając artykuły i recenzje²⁰.

Z drugiej strony Mazowsze i jego dzieje stawały się pretekstem do zadawania pytań, stawiania hipotez badawczych, które weryfikował z dziejami między innymi Czech i Węgier. To właśnie podejmowanie rozmaitych pytań – na które nie zawsze można było znaleźć satysfakcjonującą odpowiedź, stawianie kwestii, które pozostawały i pozostają nierozstrzygnięte, bezustanne rewidowanie własnych, wcześniejszych ustaleń – stanowią o ciągle żywym i inspirującym dziele Stanisława Russockiego.

Jako historyk prawa profesor Russocki stanowić może wzór badacza dla adeptów tej dyscypliny nauki. Zawsze traktował prawo jako część kultury. To powodowało, że widział je w najszerszej perspektywie, w całym kulturowym kontekście, odchodząc od badania samej normy na rzecz zainteresowań ideą, społecznym i politycznym uwarunkowaniem tworzenia i stosowania prawa i jego recepcją, nie rezygnując przy tym z rzetelności warsztatu. Należy mieć nadzieję, że dorobek zmarłego przed rokiem Stanisława Russockiego zainspiruje wielu jeszcze historyków prawa i historyków Mazowsza.

¹⁷ *Problemy kultury prawnej książęcego Mazowsza*, w: *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, Warszawa 1991, s. 647-653.

¹⁸ S. Russocki, *Formy władania ziemią w prawie ziemskim Mazowsza (koniec XIV – połowa XVI wieku)*, Warszawa 1961, s. 5.

¹⁹ S. Russocki, recenzja z „Rocznika Mazowieckiego” 1967 nr 1, w: „Nowe Książki” 1967 nr 13, s. 802-803.

²⁰ Por. „Rocznik Mazowiecki” t. II: 1969, s. 360-366; t. III: 1970, s. 335-340; t. IV: 1972, s. 217-255; t. VIII: 1984, s. 271-272.